

**Křivda nesmírná aneb přidružování
k Bohu jako etický problém v islámské
interpretativní tradici**

Lukáš Větrovec

Katedra porovnávací religionistiky
Univerzita Komenského, Bratislava

Abstract

Bearing in mind common ground between Qur'anic denotations of injustice and polytheism, Qur'an explicitly claims polytheism to be "a grave injustice" (31:13). This article elaborates how and why could a religious doctrine be reflected in ethical categories in traditional Sunni scholarship. It consists of analysis of intertextual relations of aforementioned verse in further Qur'anic texts. Then it moves further to explanations of this phenomena via traditions of Hadith literature and finally towards commentaries of scholarly authorities both classical and modern, jurists and theologians, salafi literalists and sufi mystics. All of them put forward various objections about unethical aspects of polytheism, atheism, and agnosticism. The main aim here is to respond the question on what is wrong about polytheism and in which sense it violates the commonly accepted ethical golden rule about dealing towards the other side like we wanted to be dealt with.

1. Úvod

O důležitosti poznání postojů sunnitské islámské věroučné doktríny pro každodenní život v nábožensky nehomogenní globalizované realitě svědčí vleklá kauza překladu knihy *Základy tauhídu*¹ od Bilala Philipse (mezi lety 2014 a 2020), za niž byl zadavatel překladu a šířitel díla nejprve obviněn z šíření nenávisti a následně podroben zdouha- vému soudnímu procesu s výsledkem zproštění obvinění. Kauza od- startovaná sporným zásahem v prostorách Islámské nadace a Mus- limské obce v Praze nejprve otřásla vztahy mezi muslimy a zbytkem české společnosti, aby se nakonec vyjasnilo, že byla spuštěna teolo- gickým traktátem, pro člověka zvenčí nijak zvlášť zajímavým.

Podobně nedávný průzkum přední světové agentury Pew Forum působící v oblasti sociologie náboženství odhaluje, že muslimové v celosvětovém srovnání odpovídají častěji, že víra v Boha je pro správnou morálku člověka nutností.²

Proč islámská náboženská tradice vyhodnocuje polyteistické a seku- lární světonázory jako odporující etice? Jak je toto vyhodnocení racionalizováno? Čím porušuje určitý druh vyznávaného nebo nevy- znávaného náboženského přesvědčení etické principy islámu, mezi nimi i pravidlo chovat se k jinému tak, jako k sobě samému? Jak se posouvá reflexe tohoto vnímání mezi jednotlivými směry tradičního sunnitského myšlení?

Pro odpověď na tuto otázku jsem podrobil hermeneutické a kon- textuální analýze ústřední verš hovořící o přidružování coby „křivdě nesmírné“ (31:13), jeho koránskou intertextualitu, na něho navázaná

---

¹ Zde jsem použil přepis užitý vydavatelem, v článku jinak pro přepis arabských výrazů a jmen užívám zjednodušenou verzi standardu DIN-31635 s úpravami: žádná rozli- šovací znaménka pro dentály a emfatické fonémy, zadní čípkové q přepisují jako k, hamzatu l-wasl vynechávám a přizpůsobuji předcházející harace jako v mluveném slovu a složená vlastní jména se slovy ,abdu- a -dín přepisují dohromady.

² Viz Tamir, Connaughton & Salazar 2020.

podání Sunny a jejich výklady islámskými učenici. Jejich jazyk je odrazem světónázoru dané skupiny lidí a jeho jádro tkví v jím užívaných pojmech.³ Tyto původně koránské termíny jsou zužitkovávány navazující diskursální tradicí, počínaje textuálním korpusem literatury Sunny, přes jejich výklady až po díla věrouky, tasawwufu či právní vědy. Lze říci, že koránské pojmosloví je jejich společným jmenovatelem, který je jimi dále rozvíjen. Úloha badatele zde spočívá v přenesení jejich významu z jednoho symbolicko-kulturního kódu do jiného, podobně jako při překladu z jednoho jazyka do jiného. Postupně rozplétá původně nepřehlednou a spletitou pavučinu kulturních symbolů⁴ duchovní tradice onoho druhého, v jehož světě bádá, shodně pravidlům, která jsou jím studovaným kulturním kontextem a terminologicko-sémantickým světem určena.

Tento přetlumočený význam je – možná sice s omezeními – ale přeci jen rozpoznatelný jako záznam významu původního, analogicky k překladu z jednoho jazyka do jiného, neboť:

„Neexistuje žádný obecný ani žádný v předmětech obsažený význam. Nejde o nějakou nehmotnou substanci visící ve vzduchu nebo o nedílnou součást světa. Význam je to, co nějaký předmět znamená pro určitou kulturu nebo pro jedince.“⁵

Nejde tu zdaleka o texty samy, ale o ducha jejich jazyka, který nadále koluje v debatách uvnitř studovaných společností, čímž se celá studie spíše nežli orientalistickým výkladem stává antropologickou sondou.

---

³ Více viz Paden 1992, 7–8.

⁴ Geertz 2000, 15.

⁵ Paden 1992, 11.

2. Metodické poznámky

Výzkumné otázky určují zásadní měrou i využitě metody: popis, textuální analýzu, nacházení opakujících se vzorů a jejich kontrastní komparaci. Při analýze bylo při práci s Koránem nutno uvažovat a respektovat specifika jeho intertextuality, časoprostorové posloupnosti a odpovídající hierarchii veršů – jsou verše, které jsou tematicky i skladbou podobné jedny druhým, rozvádějí dané téma, některé předcházejí jiné svou lokací v textu, další specifikují či upřesňují význam druhých, některé jsou starší a jiné mladší, některé jsou obecné a jiné situačně podmíněné, další jsou významově nadřazené nad jiné. K této intertextuální analýze byly využity práce tematického výkladu a výkladu Koránu Koránem.⁶

Takto konstruovaná koránská analýza tvoří kostru, na kterou se nabaluje Sunna coby další textuální zdroj, aktualizovaná stejně jako Korán vlastní výkladovou tradicí. Obě dohromady pak tvoří svého druhu kánon sunnitské tradice. Ten je definován jemu přikládanou relevancí, kontinualitou a klíčovými překryvy, sám o sobě je sporný a jedná se o nejslabší místo celého tohoto pojednání. Nejde o konečné tlumočení chápání všech muslimů, ale hledání racionále klasického mainstreamového přístupu tradičního sunnismu, definovaného výklady předmětných textů, etickými pojednáními a věroučnými traktáty napříč základními směry sunnitského myšlení. Výběr pramenů zahrnuje všechny hlavní věroučné proudy – zejména ásáríju-salafíju (např. Ibn Tajmíja, as-Sa‘dí), hlavní školy kalámu – mu‘tazilu (az-Zamachšarí), aš‘aríju (al-Aš‘arí, al-Ghazálí st.) a máturídíju (al-Máturídí, al-Hakkí), súfismus (at-Tustarí, al-Hakkí), a všechny mazhaby islámsko-právní vědy (hanafíjský autor al-‘Ajní, šáfi‘ovský an-Nawawí, málikovský al-Kurtubí a hanbalovský Ibn Radžab), autory klasické i moderní (jako az-Zuhajlí, Ibn ,Ašúr) a další, od prvního století islámu (al-Basrí) až po moderní dobu (al-‘Abbád). Každý z hlavních směrů existujících i v současnosti je v tomto pojednání

⁶ Např. díla aš-Šinkítího a al-Ghazálího.

reprezentován alespoň dvěma zástupci, což umožňuje částečně zachytit i vnitřní dynamiky v rámci jednotlivých proudů.

Tímto využitím synchronicko-diachronické hermeneutiky, insiderovského pohledu a vysvětlujícího přístupu (dilttheyovského *Verstehung*) necháváme použité prameny konstruovat jejich vlastní pohled.⁷

Nastíněná metoda je opakovaně využitelná nejen pro jiné otázky jak v rámci stejných či podobných kulturních reálií, tak v adaptované formě i pro zcela jiné kontexty.

3. Výklad ústředního koránského textu

3.1. Předmětný verš prizmatem koránské intertextuality

V kontextu popisu dobra a dobrých věřících⁸ jeden z nich, moudrý Lukmán, jeden ze zbožných lidí, dávaných Koránem za vzor pro muslimy, ztotožňuje v následujícím koránském verši modloslužebnictví s křivdou:

„Vždyť přidružování je věru křivdou nesmírnou“ (31:13)⁹

Tato konstatace byla v koránském pořádku vyřčena v těsné návaznosti na verš:

„Toto je stvoření Boží a nyní mi ukažte, co vlastně stvořila božstva, jež vedle Něho máte. Ano, nespravedliví jsou věru v bludu zjevném!“ (31:11)

---

⁷ Izutsu 2002, 3.

⁸ Toto je podle as-Sujútího tematická návaznost citovaného verše na předcházející verše a súru, viz *Secrets within the Order of the Qur'an*, 185.

⁹ Koránské verše cituji podle překladu I. Hrbka, shodně koránskému vyhledávači na <http://islamweb.cz/koran/index.php>. K vyhledávání dle arabského originálu sloužil web www.tanzil.com.

Na důvod nespravedlnosti modloslužby ukazuje dle Ibn ,Ádila i tento verš předcházející súry, popisující výhradní Boží specifikum:

„Bůh zahajuje život prvním stvořením, pak opakovat to bude a posléze k Němu budete navraceni.“ (30:11)¹⁰

Podobně tomu je řečeno:

„Pán tvůj rozhodl, abyste nikoho kromě Něho neuctívali.“ (17:23)¹¹

Toto rozhodnutí se odráží ve slovech Božích:

„Lidé, uctívejte Pána svého, jenž stvořil vás i ty, kdož před vámi byli – snad budete bohabojní.“ (2:21)

Na základě toho modloslužebníci „uctívají místo Boha něco, k čemu On neseslal oprávnění a o čem nemají žádné vědění.“ (22:71)

Aš-Šinkítí v této souvislosti uvádí další verše:¹²

„[N]evzývej místo Boha to, co ani užitek, ani škodu způsobit nemůže! Jestliže tak učiníš, budeš patřit mezi nespravedlivé.“ (10:106)

„A nevěřící jsou věru nespravedliví!“ (2:254)

Jako nespravedliví jsou rovněž nazváni i Izraelité z příběhu o Mojžíšovi (arab. Músá) a zlatém teletí (arab. al-'idžl).¹³

Křivda, které se dopustili, se týká především jich samých:

---

¹⁰ *al-Lubábu fí 'ulúmi l-Kitáb*, 15/445.

¹¹ *Tafsíru l-Kur'áni l-'Azím*, 6/300.

¹² *Adwá'u l-baján*, 6/180.

¹³ Viz např. verše 2:51–57.

„My neukřivdili jsme obyvatelům jejich, nýbrž oni sami sobě ukřivdili, a nebyla jim k ničemu božstva jejich, jež vedle Boha vzývali, když naplnil se rozkaz Pána tvého, ba naopak, pouze zkázu jejich rozmnožila.“ (11:101)¹⁴

Tuto křivdu rozpoznala i moudrá královna ze Sáby, když řekla:

„Pane můj, sama sobě jsem ukřivdila, avšak nyní se odevzdávám spolu se Šalomounem do vůle Boha, Pána lidstva veškerého.“ (27:44)

Mnoho veršů dle Ibn Radžaba cílí označením křivdící modloslužebníky a nevěřící.¹⁵ Mnoho dalších veršů také popisuje ty, kteří vzývají další božstva vedle Jediného Boha, jako nejvíce křivdící. Pro ně je společná konstatace „kdo je nespravedlivější, nežli ten, kdo si o Bohu lži vymýšlí (arab. wa man azlamu mimman iftará ,ala 'lláhi kaziban).“¹⁶

Naopak Prorokovi je v Koránu přikázáno opakovat tato slova a držet se jich:

„Já jenom varovatel jsem a není božstva žádného kromě Boha jediného, podmaňujícího, Pána nebes a země a všeho, co mezi nimi je, mocného a od-pouštějícího!“ (38:65–66)

Trest za tuto křivdu popisují slova:

„Shromážděte ty, kdož křivdili, manželky jejich i to, co uctívali vedle Boha, a doved'te je na stezku pekelnou.“ (37:22–23)¹⁷

---

¹⁴ Srov. též 22:18.

¹⁵ Jde například o verše 42:44,35:32, viz *Fathu l-Bárí*, 1/144–145.

¹⁶ Viz 6:21; 6:93; 7:37; 10:17; 11:18; 18:15; 29:68; 61:7. Srov.: 39:32.

¹⁷ Srov. též 25:27; a 26:94–102.

Všechny tyto verše rozvíjejí základní princip islámu, který je podle mnohých stěžejním shrnutím celého Koránu, shrnutým už v první jeho sůře slovy: „Jen Tebe uctíváme a jen Tebe o pomoc žádáme.“¹⁸

Ta jsou koncentrátem poselství všech předcházející zjevení a jejich správné pochopení je klíčem veškeré duchovní nauky, slovy raného učence al-Hasana al-Basrího, „kdokoli pochopí jejich výklad, pochopí i výklad všeho, co kdy Alláh lidstvu seslal.“¹⁹

3.2. Předmětný verš prizmatem Sunny a výkladu hadísů

Vícero autorit tafsíru²⁰ dává vzpomenutý verš do souvislosti s hadísem od «Abdulláha ibn Mas'úda:

„Poté, co byl zjeven koránský verš: „Ti, kdož uvěřili a nepotřísnilí víru svou křivdou“ (6:82), řekli jsme: „Posle Boží, je snad mezi námi někdo, kdo by kdy neukřivdil sám sobě?“ Odpověděl: „Není to tak, jak si vy myslíte. Verš „nepotřísnilí víru svou křivdou“ se vztahuje na modloslužebnictví. Což jste neslyšeli slova Lukmána k jeho synovi: „Synáčku, nepřidružuj nic k Bohu, vždyť přidružování je věru křivda nesmírná.“ (31:13)“²¹

Samotný al-Bucháří ho uvádí ve svém Sahíhu v Knize o prorocích jako komentář k oběma citovaným veršům, dále jej pak uvádí v Knize o odpadlících a zatvrzelých rouhačích, v kapitole O těch, kteří Korán vykládají křivě. Muslim ho uvádí ve svém Sahíhu v Knize víry

---

¹⁸ Korán, 1:4.

¹⁹ Zaznamenal al-Bajhakí v *Šu'abu l-ímán*, podání č. 87.

²⁰ Mezi nimi i Ibn Kasír, viz op. cit., 6/300.

²¹ Zaznamenali al-Bucháří v *Sahíhu*, hadísy č. 3360, 3428, 3429 a 6937; Muslim v *Sahíhu*, hadís č. 124; a v lehce odlišné verzi i at-Tirmizí v *Sunanu*, hadís č. 3067. Hadísy číslují podle www.sunnah.com a jejich ocenění z hlediska autenticity uvádím dle www.sunnah.one.

v kapitole O upřímnosti víry a její ryzosti. At-Tirmizí ho uvádí ve svém Sunanu v kapitolách o Prorokově výkladu Koránu.

An-Nawawí s odvoláním na al-Chattábího uvádí, že Prorokovi společníci pochopili tuto křivdu v jejím základním významu běžné komunikace jako nepravost, nicméně jediný, kdo v tomto případě touto křivdou reálně trpí, jsou sami modloslužebníci. Modloslužba je pak nazvána křivdou, neboť směřuje uctívání k nesprávným objektům.²² Dle al-Kastaláního je zde užito obecného pojmu křivda pro označení jejího specifického, nejtěžšího druhu, neboť skrze něj promrhá člověk vznešenost sebe sama.²³ Podle al-Chattábího se zde děje křivda porušením hranic zakázaného a vzpurností vůči Bohu.²⁴ Ibn Radžab vnímá jako nespravedlivé vyvyšování stvořených na roveň Stvořiteli cestou jejich zbožšťování.²⁵ Podle Ibn Hadžara to neznámá, že mimo modloslužebnictví neexistují jiné křivdy, jen tato je největší a je základem, z něhož pramení každá další.²⁶ Al-'Ajnī smýšlí, že hadís je odsudkem křivdy jako takové a zejména pak odsudkem modloslužby jakožto té největší.²⁷ Ibn Battál dodává, že modloslužba ruší víru, která stojí v opozici k nevíře a člověk modloslužbou křivdí sám sobě tím, že skrze ni odvrhne víru.²⁸

Soudobý učenec hadísu Músá Šáhín Lášín si v této souvislosti všímá, nakolik společníci Posla Božího prahli po správném vedení, obávali se Božího trestu, byli skromní a snažili se správně pochopit Korán. Křivdou se pak nemyslí jakákoli křivda, ale potřísnění víry zjevnou či skrytou nevírou, modloslužbou či pokrytectvím. Tedy ačkoli je křivd mnoho a jsou různé i co do závažnosti, nemyslí se tímto veršem křivda jakákoli, ale jen ta největší z mnoha možných. Je nazvána jako

---

²² *Šarhu Sahíhi Muslim*, 2/143.

²³ *Iršádu s-sári*, 5/404.

²⁴ *Kitábu a'lámi l-hadí*s, 1/162.

²⁵ *Fathu l-Bári*, 1/144.

²⁶ *Ibid.*, 1/88.

²⁷ *Umdatul l-kári*, 15/251.

²⁸ *Šarhu Sahíhi l-Buchári*, 1/89–90.

křivda, aby se ukázalo na závažnost takového počínání, jež je v konečném důsledku křivdou vůči sobě samému.²⁹

Významný učenec 20. stol. Ibn Báz pravil:

„Křivda je trojího druhu: 1. Modloslužebnictví, které je největší křivdou a zbavuje jak bezpečí, tak i správného vedení. 2. Křivda vůči sobě samému hřešením, např. pitím alkoholu. 3. Křivda nespravedlností vůči jiným lidem, která zbavuje bezpečí částečně. 3. Kdokoli se vyvaruje křivdy, ten bude zcela v bezpečí a bude následovat dokonalé správné vedení. Kdo se dopustí menších forem křivdy, přijde o část svého bezpečí a správného vedení, takže ho nebude mít dostatečné.“³⁰

Toto trojí vnímání křivdy je v linii s dalším hadísem, v němž Prorok radí svému společníku Abú Zarrovi:

„Boj se Alláha kdekoli budeš, každý svůj špatný skutek následuj dobrým, který ho smaže a chovej se k lidem tak, jak velí vznešená mravnost.“³¹

Tento hadís hovoří o širším a užším rozměru morálky ve smyslu dodržení závazků vůči Alláhu, sobě samému i druhým. V užším smyslu se týká vztahů mezi lidmi a ve smyslu širším zahrnuje i vztah člověka k Bohu a k sobě samému. Při všem musí být dodrženo pravidlo, že vůči druhé straně nutno postupovat jen tak, jak bychom chtěli pro sebe samotné.³²

Toto je princip přímosti a férovosti, na který naráží i Prorok ve své radě dalšímu ze svých společníků, Tamímu ad-Dárimu, že „náboženství

---

²⁹ Viz Fathu l-Mun'ím, 1/408–410.

³⁰ Viz Ta'líkátu l-bázíja, 1/21.

³¹ Zaznamenal at-Tirmizí v Sunanu, hadís č. 1987 jako hasan sahih.

³² Více viz Ahmetović & Smajlović. 2017, 163–170.

je přímost (arab. an-nasíha),“ kterou specifikuje jako „vůči Alláhu, Jeho Knize, Jeho Prorokovi, vůči vůdcům muslimů i vůči řadovým z nich.“³³ Na tomto hadísu, spojujícím práva a nároky Stvořitele i stvořených podle an-Nawawího spočívá celý islám.³⁴ Přímost a férovost vůči Bohu znamená přijmout Ho za jediného Boha a nic a nikoho jiného neuctívát.

V dalším hadíse pak Prorok definuje výsadní Boží nárok na jeho služebnících jako „uctívát pouze Jeho a nikoho a nic k Němu nepřidružovat“³⁵ – tj. uznat Jeho Dokonalost, s jakou Sám Sebe popisuje, odmítnout Mu připsat jakýkoli nedostatek a věnovat uctívání v jeho teoretické i praktické formě výhradně Jemu. Toto přesvědčení se arabsky nazývá at-tawhíd a jeho internalizace sluje upřímnost (arab. al-ichlās).³⁶ V jiných podáních se shodně tomu bere za nejlepší dobrý skutek náležitá „víra v Alláha.“³⁷

V souvislosti se závazkem uctívát výlučně Jediného Boha se od Ubajje ibn Ka’ba uvádí i následující Prorokův hadís, kde vysvětluje koránský verš:

„Pán tvůj vzal potomstvo všechno ze synů Adamových, jež vzešlo z ledví jejich, a dal jim svědčit o nich samých“ (7:172).

Tj. „Když je shromáždil ještě jen jako duše, dal jim formu a učinil, aby promluvíly, přičemž od nich převzal příslib a závazek, načež od nich přijal i svědectví proti nim samým: „Což nejsem Já Pánem vaším?“ I odpověděli: „Ano, dosvědčujeme to!“ Tehdy jim Pán řekl: „Za svědky proti vám si беру sedm zemí, za svědky proti vám si беру také vaše otce, abyste v Soudný Den neřekli: „My jsme o tom nevěděli!“ Vězte, že není žádného dalšího božstva kromě Mne, ani žádného

---

³³ Zaznamenal Muslim v Sahíhu, hadís č. 55.

³⁴ Šarhu Sahíhi Muslim, 2/37.

³⁵ Od Mu’áza ibn Džabala ho uvádí al-Buchárí v Sahíhu, hadís č. 2856; a Muslim v Sahíhu, hadís č. 30.

³⁶ Chittick 2016, 213.

³⁷ Od Abú Hurajry zaznamenal Muslim v Sahíhu, hadís č. 83.

dalšího Pána vedle Mě, nic ke Mně nepřidružíte v mém Božství. Já k vám budu vysílat své posly a oni vám váš slib a závazek vůči Mně, kterého jste se zhostili, budou připomínat. A budu vám posílat Zjevení!“ Odpověděli: „Dovědčujeme to. Dovědčujeme, že jsi naším Pánem a naším Bohem, že nemáme žádného dalšího Pána, ani žádného dalšího Boha.“ Takto to potvrdili a pak byl Adam vyzdvižen, aby je mohl také vidět. Viděl pak mezi nimi jak boháče, tak i chudáky, krasavce i ohyzdné. Řekl: „Pane, proč jsi neučinil své služebníky stejnými?“ „Mám rád, když mi je prokazována vděčnost,“ odpověděl mu On. Mezi nimi viděl proroky jako lampy nad nimi. Ti byli vázáni jedním i druhým slibem, slibem poselství a proroctví, k čemuž se vztahují Boží slova: „A hle, uzavřeli jsme s proroky úmluvu, s tebou, s Noem, s Abrahamem, s Mojžíšem i s Ježíšem synem Mariiným, a uzavřeli jsme s nimi úmluvu přísnou“ (33:7). A Ježíš byl také mezi těmi dušemi a On ho pak vyslal k Marii.“³⁸

V kontextu veršů citovaných v tomto hadíse Muhammad Ghazálí uvedl:

„Člověk díky tomu nemá výmluvy, pokud zbloudí od Jedinosti Boží, protože v samém jádru jeho samého žije touha po Boží Jedinosti. Volání přirozenosti (arab. fitra) uvnitř lidské duše bojuje proti jakémukoli pokřivení. V lidském nitru je uschováno vnitřní poznání o Bohu, čisté jakékoli poskvrnky. Fitra označuje připravenost a schopnost duše přijmout tawhíd a i samo toto přesvědčení. Jakmile duše hned na začátku odmítne modloslužebnictví, odmítá i ateismus. Naše čistá rozumová i duchovní přirozenost odmítá přijmout, že existující může existovat bez někoho, kdo existoval ještě předtím, tedy že stvořené nemůže existovat bez Stvořitele, jakož i tvrzení, že život začal od nuly! My cítíme naši závislost na někom jiném, od Něhož vše vede svůj počátek. Kdo je ten na konci, kdo nám dal život? Intuicí naší přirozenosti uzavíráme, že to

---

³⁸ Zaznamenal Ahmad v *Musnadu*, 5/135.

nemůže být nikdo jiný, než Alláh, stvořitel všech světů, který dal všemu, co stvořil, povinnost Ho uctívat.“³⁹

Je proto logické, že neplnění tohoto výlučného Božího nároku bude vnímáno jako křivda a neférové jednání, jako v hadísu od Abú Hurajry, kde Prorok říká:

„Alláh praví: „Syn Adamův o Mně lže, ač na to nemá právo! Rouhá se proti Mně, ač na to nemá právo! Zalhal o Mně tím, že popřel, že ho znovu vzkřísím tak, jako jsem ho už jednou stvořil, leč to první stvoření pro Mne nebylo snadnější, nežli to zopakované. A rouhal se vůči Mně tím, když říkal, že Bůh zplodil syna, ač jsem Já Jediným, Soběstačným Pánem, kterého všichni stvoření potřebují, neplodil jsem, ani jsem nebyl zplozen a není nikoho, kdo by Mi byl roven.“⁴⁰

Na toto měl též poukázat ve svém každodenním jednání, když se zeptal jistého Husajna:

„Kolik teď uctíváš božstev, Husajne?“ „Sedm,“ odpověděl mu Husajn a dodal: „šest na zemi a jednoho na nebesích.“ Prorok se ho zeptal: „A ke kterému z nich se obracíš se svými nejvroucnějšími prosbami a tísňemi?“ „K tomu na nebesích,“ odpověděl Husajn. Prorok mu odvětil: „Husajne, pokud bys přijal islám, naučil bych tě dvěma frázím, které by ti byly ku prospěchu.“ Když pak Husajn přijal islám, zeptal se Proroka: „Posle Boží, nauč mne ty dvě fráze, kteréš mi slíbil.“ Prorok odvětil: „Ó Bože, daruj mi uvážlivost správného vedení a chraň mne před zlem vyvěrajícím z vlastního já (arab. Alláhumma alhimní rušdí wa a'izní min šarri nafsí).“⁴¹

---

³⁹ *Tematski tefsir*, 159.

⁴⁰ Zaznamenal al-Buchárí v *Sahíhu*, hadís č. 4974.

⁴¹ Zaznamenal at-Tirmizí v *Sunanu*, hadís č. 3483 jako hasan gharíb. Podle vícero autorit včetně az-Zahabího a al-Albáního však nejde o zcela autentické podání.

Tato křivda je dočasně ponechávána nepotrestaná, čas splatit účty přijde na onom světě, shodně Prorokovým slovům tradovaným přes Abú Zarra:

„Nikdo nesnáší urážky trpělivěji, nežli Alláh. Slyší lidi, jak mu připisují potomky, avšak i přesto jim nadále dává zdraví a obživu.“⁴²

3.3. Předmětný verš prizmatem literatury tafsíru a islámské diskursivní tradice

Lukmán byl dle soudobého učenca Wahby az-Zuhajlího moudrý muž tmavé pleti, dle některých z Núbie, dle jiných z Habeše, synovec či bratranec proroka Jóba (arab. Ajjúba), který žil až do časů Davida (arab. Dáwúda), od kterého přejal moudrost, dle většiny autorit však prorokem nebyl.⁴³ Podle Mukátila ibn Sulejmána měl Lukmán manželku a s ní syna An'ama.⁴⁴ Ti byli modloslužebníky. Proto jim radil a promlouval k nim, dokud se modlářství nezřekli a nepřijali pravou víru.⁴⁵

At-Taberí smýšlí, že Lukmán nazval modloslužebnictví křivdou z toho důvodu, že se jedná o ohromný prohřešek ve slovech,⁴⁶ podle Ibn Kesíra jde o největší nespravedlnost mezi všemi nespravedlnostmi, která nejvíce zasluhuje být křivdou nazvána.⁴⁷

As-Sujútí uvádí od al-Hasana ibn ,Alího v této souvislosti slova:

---

⁴² Zaznamenal al-Bucháří v *Sahíhu*, hadís č. 6099.

⁴³ *Tafsíru l-munír*, 21/143. Srov. *Tafsíru l-Kur'áni l-'Azím*, 6/300.

⁴⁴ Zuhajlí uvádí i další možné varianty jeho jména – Aškam, Mátán a Sa'rán, viz *Tafsíru l-munír*, 21/143.

⁴⁵ *Tafsír Mukátilin ibni Sulejmán*, 3/434.

⁴⁶ *Džámí'u l-baján fí ta'wíli l-Kur'án*, 20/136.

⁴⁷ *Tafsíru l-Kur'áni l-'Azím*, 6/300.

„Vznešený Alláh praví: „Ó synu Adamův! Stvořil jsem tě, leč tys začal uctívat jiné mimo Mne, však ke Mně se v tísní obracíš s prosbou! Zapomínáš na Mne, ale v nouzi se na Mne rozpomeněš.“ A to je ta největší ze všech křivd, které na zemi jsou.“ A potom al-Hasan recitoval tento verš.“⁴⁸

Az-Zamachšarí uvádí, že modloslužba je křivdou, „protože ztotožňuje Toho, který Jediný dává prospěch a nic dobrého nepřichází, kromě od Něho, s někým, kdo nemůže prospět jinak, nežli s dovolením Onoho prvního.“⁴⁹

Al-Máwardí uvádí, že jde o „největší křivdu, jaké se člověk může dopustit sám vůči sobě“,⁵⁰ která je podle Ibn ,Abbáse, jak od něj uvádí al-Fajrúzábádí, „tak velká, že ji jen Alláh dokáže dostatečně potrestat,“ pročež je za ni trestem věčný pobyt v pekelném ohni.⁵¹ Podle as-Samarkandího je největší křivdou, a proto ji Bůh neodpustí.⁵²

Al-Kušajrí praví:

„Přidružování (arab. aš-širk) je dvojího typu, zjevné a skryté. Zjevné je uctívat modly, zatímco skryté je očekávat za své uctívání odměnu od lidí. Také bylo řečeno, že přidružování je potvrzování existence nároku na uctívání poté, co člověk již byl svědkem nepoznatelného. Též se říká, že přidružování jest křivdou vůči srdci, činem neposlušnosti ústícím v křivdu vůči sobě samému, přičemž ta stojí v protikladu k odpuštění. Ba dokonce, křivdu vůči srdci odpustit nelze.“⁵³

---

⁴⁸ *Duraru l-mansúr*, 6/520.

⁴⁹ *al-Kaššáf*, 3/494. *Srov. Anwáru t-tanzíl*, 4/214.

⁵⁰ *an-Nukatu wal-‘ujún*, 4/333.

⁵¹ *Tanwíru l-mikbás min tafsír Ibni ,Abbás*, 334.

⁵² *Bahru l-‘ulúm*, 3/24.

⁵³ *Latáifu l-išárát*, 3/131.

Ar-Rází smýšlí, že modloslužebnictví je křivdou, neboť jím člověk zahazuje Bohem udělenou poctu lidskému rodu tím, že se stává služebníkem něčeho jiného namísto Boha, čímž ponižuje sebe, a navíc pokládá uctívání na místo, které mu nenáleží. A právo být uctíván v žádném případě nemůže náležet někomu mimo Boha.⁵⁴ To vykresluje průměrem:

„Kdybys měl věnovat zasloužený majetek Zajdovi a ty ho namísto toho dal ,Amrovi, který se o něj nijak nezasloužil, dopustil by ses tím vůči Zajdovi křivdy. Stejně tak je křivdou věnovat své uctívání jinému, nežli Alláhu, vedle Něhož na ně nemá nikdo jiný žádný nárok.“⁵⁵

Al-Máturídí vnímá v modloslužbě coby křivdě rovnou několik rovin:

„Tací křivdí sami sobě, jednak tím, že vkládají své uctívání na nesprávné místo, čímž sami sebe uvrhují do zkázy, ačkoli je jim vykreslováno v nejlepší podobě a zpodobňováno v nejlepším zpodobnění. Jde však o tu největší křivdu v činech a spěchu člověka vstříc sebezničení. A také jde o křivdu vůči Boží přízni, kterou je On zahrnul, neboť veškerý svůj dík oni měli na oplátku věnovat Jemu a nikoli jej rozdělit na části i pro ty, kteří jim tuto přízeň vůbec nevěnovali. Taktéž se dopustili nesmírné křivdy tím, že nepřijali svědectví o Jedinosti a Jedinečnosti Boží a Jeho výsadním právu být zbožňován. Naopak si učinili božstva jiná z těch, které On stvořil a vytvořil a od kterých taktéž žádal, aby dosvědčili Jeho Jedinost a výsadní Božství, stejně jako od nich samých. A toto je největší křivda a nejhorší podoba zkaženosti.“⁵⁶

---

⁵⁴ *Mafátíhu l-ghajb*, 25/119–120.

⁵⁵ *Ibid.*, 25/120.

⁵⁶ *Ta'wílátu ahli s-sunna*, 8/302.

As-Sa'lebí spojuje křivdu v tomto verši nejen s explicitní modloslužbou, ale i s odvržením služby Bohu ve prospěch tohoto světa.⁵⁷ Ibn ,Usejmín uvádí od Ibn Tajmíji, že se pod tímto veršem myslí jak na uctívání model jako takových, tak i na neupřímnost, pokrytectví a přetvářku ve skutcích.⁵⁸

Proto, že Bohu nelze ukřivdit, převádí Ibn Tajmíja křivdu přidružování na křivdu proti sobě samému ponížením sebe sama, již následně vysvětluje takto:

„Pokud se člověk ve svém uctívání oddá někomu mimo Vzneseného Alláha, sám sobě uškodí stejně, jako by se svou potřebu jíst a pít snažil o to více sytit přes nějakou jinou svou potřebu, třeba přeháněním v potřebě oblékat se nebo souložit. Cokoli si člověk zamiluje a čemukoli se oddá, bude to muset jednoho dne opustit a ono to vyprchá, kromě skutečné a pravým způsobem prokázané lásky k Bohu.“⁵⁹

Dle Ibn Tajmíji jen Bůh je nejenže schopen člověku pomoci, ale učiní to i rád, což je rozdíl oproti falešným modlům, které nejčastěji nejsou schopny ničeho z toho⁶⁰ a proto je jejich uctívání nejohavnějším ze všech hříchů:

„Kdo pak bude přidružovat k Alláhu někoho dalšího v uctívání, nebude uznávat absolutní Boží moc a vládu, dopustil se modloslužby. Toto je názor všech muslimů. On, Vznesený, je Jediný hoden uctívání, protože On Jediný poskytuje útočiště, po Něm lidská srdce prahnou a od Něho žádají pomoc v nesnázích. Vše ostatní mimo Něj stejně musí hledat pomoc

---

⁵⁷ *al-Kašfu wal-baján*, 7/313.

⁵⁸ *Unikatna značenja tevhide*, 89.

⁵⁹ *Fetve Tevhid Uluhuija*, 42.

⁶⁰ *Ibid.*, 51.

u Něho a musí se mu podrobit. Jak by to potom mělo být předmětem našeho uctívání?“⁶¹

Ibn Tajmíja se též zamýšlí nad hlavním důvodem přidružování, jímž je vzývání mrtvých proroků a dobrých lidí, jejich soch, pomníků a hrobů.⁶² V takovém případě je spáchaná křivda dokonce trojího druhu – zneuctění jejich památky pácháním něčeho, s čím by za života nesouhlasili, překročení Božího zákazu a promrhání vlastní možnosti spásy.⁶³ Modloslužby může být mnoho druhů, modláři mohou prostě jen uctívat více božstev nebo světce, o nichž tvrdí, že je přibližují k Bohu, či svoje tužby, nebeské objekty či věří v pověry, amulety a talismany.⁶⁴ Říká:

„Kdo se dopustí tohoto druhu křivdy a svou víru poskvrní modloslužbou, zcela přijde o bezpečí a správné vedení.“⁶⁵

Ibnu I-Kajjim al-Džawzíja vysvětlil křivdu přidružováním takto:

„Jde o působení škody sám sobě díky tomu, že takto člověk sám sebe zbavuje bezpečí a správného vedení v jeho úplnosti a absolutnosti. A toto je ta nejpádnější odpověď léčící pochyby a nenechávající prostor pro nejasnosti. Přidružování je absolutní nespravedlnost, neboť při ní není uctívání věnováno Tomu, Kdo uctívání zasluhuje. A absolutní bezpečí a správné vedení není jen na tomto, ale i na onom světě, jakož i ubírání se po přímé cestě. Absolutní křivda je taková, která absolutně zbavuje bezpečí i správného vedení.“⁶⁶

---

⁶¹ *Fetve Tevhid Uluhuija*, 129–131.

⁶² *Veličanstveno pravilo*, 62–66.

⁶³ *Ibid.*, 106.

⁶⁴ *Ibid.*, 203–204.

⁶⁵ *El-Iman*, 110. To neznamená, že kdo se dopustí jiného hříchu, o něho nepřijde, avšak nepřijde o něj zcela.

⁶⁶ *Sawáiku l-mursala*, 3/57–58.

Na jiném místě praví:

„Víra je jako čistý, zářivě bílý oděv, na němž je vidět i tu nejmenší nečistotu, nebo jako blyštivé, čisté zrcadlo, na němž i nejjemnější dotek zanechává šmouhu. Proto může být i víra v Jedinost Boží poskvrněna v jediném okamžiku, jediným slovem.“⁶⁷

As-Sábúní vysvětluje Lukmánovu radu takto:

„Bud' rozumný a nepřidružuj k Alláhu nikoho, ani smrtelníka, ani modlu a nepřipisuj mu potomka, neboť přidružování je nespravedlnost a ohavnost. Jeho křivda je do očí bijící, protože jde o nasměrování něčeho neodpovídajícím směrem, kdy člověk nerozlišuje mezi Stvořitelem a stvořeným, mezi skutečným božstvem a pouhou modlou. Takový je bezpochyby nejtupějším z lidí, nejvíce nelogický, nerozumný a nemoudrý. Nejvíce je hoden označení za nespravedlivého a spouští se naroveň zvířat.“⁶⁸

Aš-Šawkání vnímá jako důkaz Lukmánovy moudrosti, že začal tím, co je nejdůležitější a co představuje největší dobro – odvržením modloslužby, kázal synovi, aby ho vybídl k monoteismu a odvrátil ho od modlářství. Dle něj nepanuje shoda na tom, zda konstataci „přidružování jest věru křivdou vskutku nesmírnou“ promlouvá Lukmán nebo Bůh.⁶⁹ Podle al-Kurtubího výše citované podání dokazuje, že se jedná o Boží slova oddělená od slov Lukmánových.⁷⁰

Osmanský mufassir Ismáíl Hakkí vysvětluje, že nepřidružovat k Bohu znamená „svázat se celou duší výhradně k Jedinému a nenechat se

---

⁶⁷ Riznícá znanja, 23.

⁶⁸ Safwatu t-tafásír, 2/451–452.

⁶⁹ Fathu l-Kadír, 4/273.

⁷⁰ al-Džámí'u li-ahkámí l-Kur'án, 14/62.

od toho odvrátit ničím mimo Alláha, což je to pravé výhradní uctívání celou duší i srdcem, kdy člověk jako celek neslouží nikomu a ničemu kromě Něho, ani k ničemu jinému neupíná svého ducha a toto je ta pravá výhradní realizace tawhídu,“ načež cituje slova básníka:

„Chvála Alláhu Jedinému, jenž společníka nemá,
Ukřivdí sobě ten, kdo odmítne tato slova.“⁷¹

Moderní tuniský mufassir Ibn ,Ášúr si všímá, že své rady Lukmán správně začíná poukazem na nespravedlivost přidružování a to proto, že kdokoli chce očistit svou duši od zkaženosti a bludu, musí se ze všeho nejdříve odvrátit od modloslužby.⁷² Podle az-Zuhajlího je zde modloslužba nazvána křivdou, neboť „nerozlišuje mezi Jediným Dárcem veškerého dobra a dalšími, kteří Jím nejsou.“⁷³ Podle al-Džazáírího by takové počínání bylo podobou nevděku.⁷⁴

Další současník, as-Sa’dí, uvádí, že Lukmán svému synovi odkazuje uctívat výhradně a jen Jediného Boha, jinak se dopustí křivdy:

„Důvodem, proč neexistuje nic zvrácenějšího a strašnějšího, je, že někdo sám stvořený z prachu považuje cokoli dalšího stvořeného za rovného Jedinému Vládci všech věcí, že považuje někoho, kdo nemá kontrolu nad ničím, za rovného Jedinému, který vládne všemu, že považuje někoho nedokonalého za rovného Dokonalému Pánu, Soběstačnému ve všech ohledech, že považuje někoho, kdo nemůže přispět ani atomem dobra za rovného Dárci veškerého pozhnání celému lidstvu ve smyslu duchovním i světském, Který je chrání před čímkoli zlým. Může snad být horší křivda, nežli tato? Je někdo více nespravedlivý nežli ten, koho Alláh stvořil, aby

---

⁷¹ Rúhu l-baján, 7/78.

⁷² at-Tahríru wa t-tanwír, 21/155.

⁷³ Tafsíru l-munír, 21/143.

⁷⁴ Ajsaru t-tafásír, 4/203.

Mu Jedinému sloužil, avšak on namísto toho svou vznešenou duši ponižuje tím, že sám sebe učiní uctívačem něčeho, co nemá žádnou hodnotu, křivdě tolik sám sobě?⁷⁵

4. Proč se přidružení přičí islámské etice

4.1. Důkazy uváděné islámskou tradicí pro existenci a Jedinost Boha

Korán ústy bezejmenného věřícího, který spěchá na pomoc svým napadeným souvěrcům, vyjadřuje svůj údiv nad nerozumností zavržení Stvořitele coby jediného uctívaného božstva:

„Proč neměl bych uctívat toho, jenž stvořil mne a k němuž i vy budete navraceni? Vezmu si snad kromě Něho nějaká božstva jiná? Jestliže Milosrdný mi bude chtít uškodit, přímluva jejich mi nebude nic platná a oni mne nezachrání.“
(36:22–23)

Ukazuje na nutnost existence Jediného Stvořitele v podobenství o otrocích:

„On uvádí vám podobenství o vás samých: máte snad mezi těmi, jimž pravice vaše vládne, společníky v tom, co jsme vám ušetřili, takže jste si v tom rovni? Bojíte se otroků svých tak, jak bojíte se navzájem? Takto činíme znamení Naše srozumitelnými pro lid rozumný.“ (30:28)

Podobně tomu je řečeno:

„Kdyby byla vedle Něho ještě božstva jiná, jak říkají, věru by usilovala najít k Pánu trůnu cestu.“ (17:42)

---

⁷⁵ Tajsíru l-Karími r-Rahmán, 648.

Al-Aš'arí odhaluje nelogičnost lidského popírání Boha poukazem na to, že ačkoli je člověk v plném zenitu svých sil, nemůže zvrátit ani uspíšit proces svého stárnutí vedoucí ke smrti, nestvořil sám sebe a není schopen sám sobě navrátit např. ztracené smyslové schopnosti.⁷⁶ Tak jako není možná cesta od bavlny na poli k látce bez tkalce, není možná cesta od semene k novorozenci. Neplodný není s to počít dítě a ten, kdo plodný je, není s to zcela zabránit početí. To dokazuje existenci Stvořitele, na Jehož vůli všechny tyto procesy závisí.⁷⁷ Následně předkládá tuto logickou argumentaci ve prospěch popření jakékoli podobnosti mezi tímto Stvořitelem a stvořenými jsoucný:

„Pokud by byl Bůh podoben svým stvořením, potom by buď musel být jako ona také stvořen, pokud by jim měl být podobný absolutně, anebo by jim musel být jen podoben zčásti, tedy alespoň v něčem nepodoben. A pokud by byl stvořen, potom by nemohl být věčný a naopak.“⁷⁸

Pro jedinnost Boží argumentuje stejný autor tímto způsobem:

„Vláda dvou nemůže být ani harmonická, ani účinná, v tom případě by znamenala neschopnost připsatelnou alespoň jednomu z nich. Pokud si jeden přeje člověka usmrtit a druhý ponechat naživu, nutně to povede ke třem nespojitelným závěrům: buď se splní přání obou, nebo jen prvního, anebo jen druhého. Nelze spojit vůli obou, protože člověk nemůže být živ i mrtev zároveň. Pokud však nelze oba zároveň uspokojit, nutno je říci, že moc jednoho i druhého je omezená. A Věčný Všemohoucí Bůh nemůže mít omezenou moc.“⁷⁹

---

⁷⁶ *Bit polemike sa otpadnicima i inovatorima*, 25.

⁷⁷ *Ibid.*, 26–27.

⁷⁸ *Ibid.*, 28.

⁷⁹ *Ibid.*, 29.

Jinými slovy, jak se uvádí od al-Ghazálího a dalších pozdějších muta-kalimů, svět má svůj počátek a existuje bod v čase, kdy neexistoval. Jeho existence tedy není nutná, ale jen potenciální, a proto nutně potřebuje Stvořitele, aby ho přivedl z neexistence v existenci.⁸⁰

Vícero bohů je nesmysl, protože:

„Pokud ten, který zapřičiňuje neexistenci druhého, existuje od věků, nelze si představit, že by pospolu s ním existoval další. Již jsme dokázali, že Bůh existuje a existuje od věků, jak by potom spolu s ním mohl od věků existovat i jeho konkurent? Pokud by konkurent zapřičiňující Jeho neexistenci, vznikl, bylo by to absurdní, protože něco, co vzniklo, nemůže zmařit existenci něčeho, co od věků trvá, neboť protivník, který existuje od věků, spíše bude tím, kdo zmaří existenci toho, který vznikl. Zabránit vzniku něčeho dalšího je lehčí nežli přerušit bytí něčeho už existujícího. A věčné je silnější i prioritnější, nežli vzniklé.“⁸¹

Tentýž autor uzavírá o pár stran dále:

„Vznešený Alláh je jeden a nemá společníka, je jedinečný a nikdo Mu není roven, jediný tvoří a je na všech ostatních naprosto nezávislý a je to naopak On, kdo je přivádí v existenci. Není nikoho, kdo by byl jako On a mohl mu být společníkem, ve všem stejným jako On, ani neexistuje protivník, který by Mu mohl v čemkoli zamezit a vzepřít se mu. To je smyslem slov Božích:

„Kdyby byla na nebi a na zemi božstva jiná kromě Boha, věru by obojí již zkáze bylo propadlo. A oč je Bůh, Pán trůnu, slavnější než to, co mu připisují!“ (21:22)

---

⁸⁰ Bajraktarević 2016, 72–73.

⁸¹ *Ihjá ,ulúmi d-dín*, 1/321.

Pokud by potřeboval pomoc kohokoli jiného, nebyl by všemohoucím, a tudíž ani bohem. Pokud by se Mu někdo další mohl postavit, opět by nebyl všemohoucím, a tudíž ani bohem.“⁸²

To ovšem nemůžeme říci o falešných modlách, které neexistují jinde nežli v myslích svých uctívačů, neboť „nejsou, leč jména, jež dali jste jim vy i otcové vaši.“⁸³ Boha samotného lze pak poznávat jen v intencích toho, jak Sám Sebe popisuje, co Sobě připisuje a co u Sebe naopak neguje, ve Svém Zjevení, bez jakéhokoli odpírání, připodobňování anebo křivého výkladu a jen tak, jak On stanoví.⁸⁴

4.2. Modloslužebnictví porušuje zlaté pravidlo etiky

Modloslužebnictvím páchá stvořený člověk křivdu vůči svému Stvořiteli tím, že o Něm vznáší nepravdivá tvrzení, která samotný Stvořitel odmítá,⁸⁵ čímž „nedocení Boha Jeho pravou hodnotou.“ (39:67) Potřeba docenit Boha je sama o sobě důkazem Boží velikosti, jak tvrdí Ibn Tajmíja.⁸⁶

Samo tvrzení bez důkazu je v Koránu označováno za křivdu a ne-spravedlnost na vícero místech⁸⁷ a jako takové je odsouzeno.⁸⁸ Sám člověk by si přece nepřál, aby zůstal nedoceněn někým jiným a aby se o něm vymýšlely zkazky, které se jemu samotnému přičítí. Navíc zde přibývá element lidské nepatrnosti vůči Bohu, která mu i přesto nebrání vymýšlet o Něm nepravdu a drze pochybovat. V tomto kontextu Korán říká:

---

⁸² Viz *Ihjá, ulúmi d-dín*, 1/325.

⁸³ Korán, 12:40. Srov. 7:71; 53:23.

⁸⁴ V detailech těchto principů se ovšem objevily četné neřešitelné spory i v rámci samotné sunnitské doktríny. Pro pozice jednotlivých proudů viz Mujíc 2017, 36–40.

⁸⁵ Viz např. verše 4:171; 7:169.

⁸⁶ *Madžmú‘u l-fetáwá*, 13/160–161.

⁸⁷ Viz 6:100; 22:3; 22:8; 31:20.

⁸⁸ Viz 6:144; a 16:25.

„Cožpak z ničeho byli stvořeni, či sami jsou stvořiteli, anebo stvořili nebesa i zemi? Ne, oni nejsou přesvědčeni!“ (52:35–36)⁸⁹

Podle Ibnu l-'Usejmína je přidružování přímým útokem na Boží autoritu a nespravedlivostí vůči Boží Absolutnosti, Jedinečnosti a Péči.⁹⁰ Korán v této souvislosti popírá, že by se Bůh kdy měl dopustit křivdy vůči Svému služebníku:

„Slovo Mé je nezměnitelné a já neukřivdím žádnému svému služebníku.“ (50:29).

A je zlem pokoušet se ublížit Tomu, kdo nikomu neubližuje ani na tomto, ani na onom světě.⁹¹

T. Izutsu si všímá nejdůležitějšího postřehu s ohledem na vztah člověk-Bůh. Zatímco člověk se pravidelně dopouští přidružování k Bohu a bezbožné nevděčnosti vůči Němu, stejný vztah ze strany Boha je dle Jeho islámského pojetí⁹² naprosto nemyslitelný. Nelze si představit, že by Bůh ignoroval existenci člověka, jehož stvořil, nestaral se o něj a nevěnoval mu péči a vše, co člověk bezpodmínečně potřebuje pro svou zdárnou a smysluplnou existenci. A stejně tak je naprosto absurdní přesvědčení, že by Bůh za uctívání a dobrý skutek člověka neodměnil úplně, resp. že by část jeho právoplatné odměny rozdělil mezi jiné lidi, kteří s tímto skutkem nemají nic společného, anebo by za vykonané dobro odměnil někoho úplně jiného než toho, kdo ho skutečně vykonal, čímž by ho zanechal zcela bez odměny. A takový přístup ze strany Boha volá po reciprocitě ze strany člověka s ohledem na všemi uznávané zlaté etické pravidlo o činění druhému toho, co chceš, aby bylo činěno i tobě.⁹³

⁸⁹ Srov. též 7:191–192.

⁹⁰ *Unikatna značenja tevhide*, 89.

⁹¹ Izutsu 2002, 165. O křivdě na tomto světě viz 11:117–119. O křivdě na světě onom viz 2:281; 40:17.

⁹² Viz koránské verše 2:152–153 a 158; 14:28–29 a 33–34; 21:94.

⁹³ Izutsu 2002, 121.

Korán si také všímá nedůsledností v modlářském kultu. V nouzi největší se i ti největší bezbožníci upřímně obracejí o záchranu k Jedinému Bohu, a potom, co se zachrání, „hle, modloslužebníky se stávají, aby ukázali svůj nevděk za to, co jsme jim dali.“⁹⁴ A je proti obecné etice znát se k někomu jen ve chvílích, kdy ho nejvíce potřebujeme.

V souvislosti se staroarabskou vírou v Boží dcery a tehdejším despektem, kterému se obecně ve společnosti hledělo na narození dcer, poukazuje Korán na to, že modloslužebníci „přidávají Bohu to, čím sami opovrhují,“ (16:62) přičemž když je někomu z nich oznámeno, že se mu narodila dcera „tu pokryje se tvář jeho chmurou a sám je hněvu plný.“ (43:18) Připisují tedy Bohu něco, za co by se sami hněvali, pokud by jim to někdo připsal.⁹⁵ Připisovat Bohu potřebu mít potomky znamená připisovat Mu touhu po rozmnožování a po pokračování sebe sama, což je nespojitelné s Dokonalým a věčným Bohem.⁹⁶ Tento problém připisování nedokonalosti neodpadá, ani pokud by byl Bohu připsán syn.⁹⁷

Přidružováním jiných božstev k Jedinému Bohu se člověk také dopouští zpronevěry vůči základnímu účelu lidského bytí, kterým je uctívat Ho.⁹⁸

Uctívání jiných vedle Jediného Boha je dle Koránu též křivdou vůči prorokům, neboť zpochybňuje jejich integritu, pravdivost zvěsti, se kterou přišli a autenticitu jejich učení:

„A nevyslali jsme před tebou žádného posla, abychom mu nebyli vnukli: „Není božstva kromě Mne; uctívejte Mne tedy!“ (21:25)⁹⁹

---

⁹⁴ Viz 29:65–66. Srov. 16:53–54. a 22: 111.

⁹⁵ Viz také 37: 149–159.

⁹⁶ Viz 6:100–101; 39:4.

⁹⁷ Viz 43:81–82.

⁹⁸ Viz 51:56. Podle Ibn Tejmíji se termín *abd* – služebník, vztahuje na všechny, věřící i nevěřící. Viz *Medžmú‘u l-fetáwá*, 1/43. Srov. 71:3.

⁹⁹ Srov. 43:45.

Podobně tomu je vzývání božstev vedle Stvořitele křivdou i vůči všem zjeveným písmům:

„Viděli jste to, co vedle Boha vzýváte? Ukažte mi tedy to, co stvořili či zda mají podíl nějaký na nebesích! Přineste mi Písmo starší, než je toto, či stopu nějakou vědění, jste-li pravdomluvní!“ (46:4)¹⁰⁰

Člověk se vzýváním jiných božstev mimo Boha tříští původní jednotu lidstva, neboť „národy předchozí se rozštěpily teprve poté, co dostalo se jim vědění, kvůli vzájemné nevraživosti.“ (42:14). Tedy někteří se oddělili od jiných a začali uctívat falešné božstvo, které jiní ostře odmítli, načež zjevení dokázalo falešnost této modly. Její uctívači však už cítili vůči zbytku takovou zášť, že se už nemohli vrátit zpět.

Křivda modloslužebnictvím se taktéž obrací proti samotnému modloslužebníkovi,¹⁰¹ a to hned ve třech ohledech:

1) Ztratí jistotu a propadne pochybnostem. Existence Jediného Boha je jistota, zatímco existence dalších je jen potenciální a tudíž pochybná,¹⁰² čímž na sebe člověk uvaluje hřích řeči bez znalosti¹⁰³ a zpronevěřuje se islámskému pravidlu „zanechej toho, co je pochybné, ve prospěch toho, co pochybné není (arab. *da' má jaríbuka ilá má lá jaríbuk*),“¹⁰⁴ neboť nikoli víra v jedno, nýbrž víra ve vícero božstev vyžaduje důkaz.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ Srov. též verše 28:48–50; a 30:29.

¹⁰¹ Viz verše 2:57; 7:160; 10:44; a 11:101.

¹⁰² Viz verše 6:148–149; 16:35; 17:42, 56–57; 21:21–28, 22:12–13; 43; 43:15 a 22; 23:117.

¹⁰³ Hovor o Bohu bez znalosti je odsouzen ve verších 30:40; 31:11 a 30; 34:27; 35:40; 36:22–24, 72–75; 39:29 a 43; 46:4–6.

¹⁰⁴ Od Hasana ibn „Alího ho jako hadís uvádí at-Tirmizí v *Sunanu*, hadís č. 2520 jako *hasan sahíh*; a an-Nasái v *Sunanu*, hadís č. 5711.

¹⁰⁵ Viz 21:24.

2) Pošpiní modloslužbou svou vlastní duši, neboť modly jsou nazvány špínou (arab. ar-ridžs).¹⁰⁶ Spirituální čistota je předpokladem spásy, protože „uspěje ten, kdo svou duši očistí, zatímco ten, kdo ji pošpiní, prodělá.“¹⁰⁷ Na jiném místě¹⁰⁸ jsou jako nečistota označeni i jejich uctívači, což se podle as-Sábúního týká spirituální nečistoty jejich přidružování, jež na nich ulpěla, nikoli přímo jich samých.¹⁰⁹

3) Přidružování hrozí zlymi následky, brání v dosažení dobra a příčí logice, etice, svobodě, lidské důstojnosti i islámskému principu škodu ani nepůsobit, ani netrpět (arab. lá darara wa lá dirár).¹¹⁰ Korán také zapovídá „vrhat se do zkázy vlastníma rukama“ (2:195) a právě modloslužebnictví hrozí katastrofálními následky v Den Soudu:

„A kdo je nespravedlivější než ten, kdo o Bohu si lži vymyslíl či znamená Jeho za lež prohlásil? Takovým dostane se podílu jejich podle toho, co v Knize je napsáno. Až k nim přijdou vyslanci Naši, aby je k nám povolali, zeptají se: „Kde jsou ti, které jste vedle Boha vzývali?“ A tehdy odvěti: „Ztratili se nám!“ – a takto sami o sobě dosvědčí, že byli nevěřící.“ (7:37)

Tehdy bude řečeno:

„Odpor Boží je věru silnější než vaše nenávisť vůči vám samým, když jsouce k víře vyzváni, přece jste neuvěřili!“ (40:10)

Júsuf al-Kardáwí shrnuje:

„Modloslužebnictví představuje násilí vůči pravdě, popírání faktů a svržení člověka z jeho piedestalu Bohem ustaveného

---

¹⁰⁶ Viz 5:90; a 22:30.

¹⁰⁷ Viz 91:8–10.

¹⁰⁸ Verš 9:28.

¹⁰⁹ *Safwatu t-tafásír*, 1/494.

¹¹⁰ Od Abú Sa'ída al-Chudrího ho jako hadís uvádí Ibn Mádža v *Sunanu*, hadís č. 2341; ad-Dárukutní v *Sunanu*, 4/228; a další. Podle an-Nawawího se jednotlivá jeho podání posilují, viz *al-Arba'ún*, hadís č. 32.

správce světa na úroveň otročení a poslušnosti vůči jiným stvořeným bytostem, neživým věcem, rostlinám, zvířatům, jiným lidem či něčemu jinému.“¹¹¹

Jelikož Bohu nelze ukřivdit, kdo tak činí, sám odvrhuje jemu danou Boží poctu:

„Což jsi neviděl, že před Bohem padají na zem ti, kdož na nebesích jsou i na zemi, a také slunce a měsíc, hvězdy a hory, stromy a zvířata a mnoho lidí? Však nad mnohými z nich se trest uskuteční, neboť kým Bůh opovrhl, tomu nebudou počty prokazovány. A Bůh věru učiní vše, co chce.“ (22:18).

Ohledně těchto slov soudobý autor al-Mukbil říká:

„Tato slova nám odkrývají skutečnost, že největší poctou pro člověka je věřit v Jednoho Jediného Boha a jen Jeho jediného uctívat padáním na tvář či jinými podobami pokornosti před Bohem, Stvořitelem, Živitelem a Tím, v Jehož Rukou je štěstí a úspěch. Věřící je oddaný dobru a Bohu tím, že uznává Jeho nároky, doufá v Boží dobro a strachuje se před Jeho trestem. Z tohoto verše lze také vyvodit, že největším ponížením pro člověka je, že se od uctívání Jediného Boha, Pána všech světů odvrací a považuje jiné za Jemu rovné. V takovém případě jsou hmotné věci, jako hory, stromy, nerozumná zvířata a další lepší nežli on. Oni svým způsobem padají na tvář před Všemohoucím Bohem, vedle Nějž není nikoho, kdo by měl nárok na uctívání.

Hovoříme-li o tomto koránském verši, je třeba neztrácet ze zřetele Boží slova „koho Bůh poníží, toho nikdo nemůže poctít“ a nikoli „koho Bůh potrestá, toho nikdo nemůže poctít.“ Vznešený Bůh ví nejlépe, nicméně jeden postřeh se v souvislosti s tím jeví obzvláště

---

¹¹¹ *Kako se ponašati*, 90.

zajímavým: ponížení je ve skutečnosti ještě další, dodatečná nesnáz, přibývající k bolesti působené trestem. Jinak se totiž může stát, že je-li potrestán důstojný člověk, může být potrestán a zároveň zůstat neponížen. Přidružování k Bohu a víra, že Mu je někdo roven, je však absolutně největší podobou ponížení, jemuž člověk může sám sebe vystavit a které si může způsobit.¹¹²

5. Shrnutí a závěry

Věrouka sunnitského islámu podmiňuje poznání Boha naplněním Jeho výsadního nároku jeho praktickou realizací.¹¹³ Ta se nazývá uctíváním, zahrnuje vykonávání všeho, co přikázal a odvrhnutí uctívání čehokoli mimo Něho, jakož i všeho, co zakázal.

Je pravým smyslem lidského bytí,¹¹⁴ shodně koránskému verši:

„Ctěte Boha a nepřidružujte k Němu nic!“ (4:36)

Tento výlučný Boží nárok Bohu patří z titulu Jeho Božství a „On nebude tázán na to, co koná. zatímco oni budou dotazováni na počtu vydání.“ (21:23)

Mnohé hadísy označují přidružování za „největší z velehríchů (arab. akbaru l-kabáir).“¹¹⁵

Mnohobožství a připisování Bohu něčeho, čeho není hoden, je chápáno jako zvrácené a iracionální, jako zrada Boha a porušení zlatého etického pravidla o tom, že k druhému je nutno se chovat tak, jak chceme, aby se on choval k nám – dostát jeho nárokům, hovořit

---

¹¹² *Pedeset Kur'anských pravila*, 73–74.

¹¹³ Podrobněji viz *Muslimanska mišljenja*, 166–173.

¹¹⁴ *Knjiga tevhida*, 11.

¹¹⁵ Od Anase, Ibn Omara, Abdulláha ibn Amra a dalších, na podání od Abú Bakry se shodují al-Bucháři v *Sahíhu*, hadís č. 2654; a Muslim v *Sahíhu*, hadís č. 87.

o něm jen pravdu, respektovat jeho důstojnost a v konečném důsledku nesnížit se k ničemu, co by pošpinilo naší vlastní čest.

W. C. Chittick poznamenává:

„V rozpravách o uctívání se stále hovoří o tom, že ono pouze dovádí duši ke katarzi a usmiřuje jáství s Bohem. Jinak řečeno, proto nemůže být uctívání odděleno od morálky. Morální reforma vyžaduje osvobodit se od nešvarů a získat ctnosti.“¹¹⁶

Navzdory tužbám postmodernistů a přáním relativistů, sama etika bez propojené doktríny spásy neposkytuje útěchu v návodu, jak dospět ke smrti smysluplně. L. Ferry k tomu poznamenal:

„Etické principy, jakkoli vznešené a cenné mohou být, nemohou vykoupit svou cenou velkolepé a esenciální otázky, které byly předtím ošetřovány doktrínami spásy.“¹¹⁷

Takto i islámská etika má nejméně tři dimenze – vůči Stvořiteli (s věroučným přesahem) a potom vlastní etickou náplň v jednání vůči sobě a vůči ostatním. Podobně má i věrouka etický přesah, kdy Bůh trestá neetické jednání člověka vůči Němu, jiným lidem, anebo sobě samému. Protože stvořiteli není možno uškodit, obrací se křivda vůči Němu přímo na toho, kdo ji páchá,¹¹⁸ na onom světě, jak se často opakuje v Koránu ohledně popíračů Boží víry: „Obklopilo je to, čemu se posmívali (arab. háka bihim má kánú bihi jastahziún).“¹¹⁹ Na základě pevného přesvědčení o trestu za širk na onom světě uznává islám prioritu bránit křivdám mezi v jádru slabými a závislými stvořeními ještě na onom světě, shodně pravidlu, že „nárok služebníka má přednost (arab. hakku l-‘abdi mukaddam).“ Díky tomuto přesvědčení

---

¹¹⁶ Viz Chittick 2016, 215.

¹¹⁷ Fery 2011, 134.

¹¹⁸ Toto je hojná koránská konstatace viz 2:57; 3:117; 7:1777; 9:70; 11:1011; 16:118; 29:40; 34:19; 35:41; 43:76.

¹¹⁹ Viz 16:34; 21:41; 40:83; a 46:26.

islámská etika vybízí k morálnímu jednání i s tím, kdo vůči Bohu páchá nejhorší formu křivdy. Morální chování vůči teologickému oponentu totiž neimplikuje víru ve správnost jeho tezí. Morální chování k Bohu a morální chování k doktrínálnímu oponentovi jsou totiž dvěma mimoběžnými dimenzemi jedné a téže morálky. Proto lze být zcela morální v jedné rovině a zcela amorální v rovině jiné. Protože každá křivda předpokládá nejen ukřivděného, ale i křivdícího, nepřestává být křivda vůči Bohu křivdou jen na základě toho, že Všemohoucího Boha nelze poškodit či zkrátit na Jeho nárocích. Kdo se toho dopouští uctíváním jiných mimo Něj, je i přesto křivdící, podobně jako nepřestává být útočníkem někdo, kdo pošetile napadne mnohem silnější oběť, které nemůže způsobit vůbec žádnou újmu – a Bohu patří příklad nejkrásnější.

Tedy Jediný Bůh s vyrovnáním křivdy vůči Sobě trpělivě čeká až na Soudný Den:

„Nedomnívej se, že Bohu je lhostejné, co nespravedliví konají; On pouze odklad jim dává do dne, kdy oči budou vytřeštěny.“ (14:42)

J. Komorovský, nestor slovenské religionistiky a filozof náboženství, ohledně Jedinosti Boží a modloslužby uzavřel:

„Osobně, ale ne definitivně, jsem chápal náboženství jako člověku vrozený elementární sklon upínat se z profánní biosféry a noosféry k transcendentnímu, absolutně posvátnému Bytí, kterým je Bůh. Pokud někdo absolutizuje profánní parciální hodnoty, dopouští se modloslužby, která je snad největším hříchem lidí naší doby, zbožňujících národ, stát, rasu, kapitál, pokrok, sex apod.“¹²⁰

---

¹²⁰Viz Spomienka na profesora Jána Komorovského (rozhovor). 2012. <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20120321032&fbclid=IwAR33F28z8itYJIIK_zvDTgZ4ta-Bj_BFsFRrwc7QXPAYAz2LGIsVwieqpo> [28. 10. 2020].

Literatura

Primární:

Ahmetović, Hajrudin Tahir a Osman Smajlović. 2017. *Komentar četrdeset Nevevijejih hadisa, Dobož-Istok*.

al-‘Ajní, Badruddín Abú Muhammad Mahmúd ibn Ahmad. b.d. ,*Umdatul-kárí šarhu Sahíhi l-Buchárf*. Bejrút: Dáru ihja t-turási l-‘arabí.

Al-Aš‘arí, Abu l-Hasan ,Alí ibn Ismá‘íl, Almir Fatić a Džemaludin Latić (překl.). 2020. *Muslimanska mišljenja i razilaženja o osnovama islamskog vjerovanja*. Sarajevo.

Al-Aš‘arí, Abu l-Hasan ,Alí ibn Ismá‘íl a Adnan Silajdžić (překl.). 2000. *Bit polemike sa otpadnicima i inovatorima*. Sarajevo: El-Kalem.

al-Bajdáwí, Násiruddín Abú Sa‘íd ,Abdulláh ibn Omar ibn Muhammad. *Anwáru t-tanzíli wa asráru t-ta‘wíl*. 1418 h. Bejrút: Dáru ihja t-turási l-‘arabí.

Al-Džazáírí, Abú Bakr Džábír ibn Músá. 2003. *Ajsaru t-tafásíri li-kalámi l-‘Aljí l-Kabír*. Medína: Maktabatu l-‘ulúmi wal-hikam.

Al-Fajrúzábádí, Madžduddín Abú Táhir Muhammad ibn Ja‘kúb. b. d. *Tanwíru l-mikbás min tafsír Ibni ,Abbás*. Bejrút: Dáru l-kutubi l-‘ilmíja.

Al-Ghazálí, Abú Hámíd Muhammad, Zuhdíja Hasanović et al. (překl.). 2004. *Ihja ulumid-dín – Oživljavanje vjerskih znanosti*. Sarajevo: Bookline.

Al-Ghazálí, Muhammad, Džemaludin Latić, a Zahid Mujkanović (překl.). 2013. *Tematski tefsír Kur‘ana*. Novi Pazar: El-Kelimeh.

Al-Hakkí, Abu l-Fidá Ismá‘íl ibn Mustafá. b. d. *Rúhu l-baján*. Bejrút: Dáru l-fíkr.

Al-Chattábí, Abú Sulajmán Hammad ibn Muhammad a Muhammad ibn Sa‘d Su‘úd (red.). 1998. *A‘lámu l-hadís*. Mekka: Džámi‘atu Ummu l-kurá.

Ibn ,Ádil, Abú Hafs Omar ibn Alí, ,Ádil Ahmad ,Abdulwudžúd a ,Alí Muhammad Mu‘awwad (eds.). 1998. *Al-Lubábu fí ‘ulúmi l-kitáb*. Bejrút: Dáru l-kutubi l-‘ilmíja.

Ibn ,Ášúur, Muhammad at-Táhir. 2008. *At-Tahríru wa t-tanwír*. Túnis: Ad-Dáru t-Túnisíjatu lin-našr.

- Ibn Battál, Abu l-Hasan ,Alí ibn Chalaf a Abú Tamím Jásir Ibn Ibráhím (red.). 2003. *Šarhu Sahíhi l-Bucháří*. Rijád: Maktabatu r-rušd.
- Ibn Báz, ,Abdul‘azíz ibn ,Abdilláh. 2007. *al-Hulalu l-ibrízíjatu mina t-ta‘líkátí l-bázíjati ,alá Sahíhi l-Bucháří*. KSA: Dáru t-tadmuríja.
- Ibn Hadžar, Abu l-Fadl Ahmad ibn ,Alí al-‘Askalání a Muhammad Fuád ,Abdulbákí (red.). 1379 h. *Fathu l-Báří šarhu Sahíhi l-Bucháří*. Bejrút: Dáru l-ma‘rifa.
- Ibn Hanbal, Ahmad ibn Muhammad a Ahmad Muhammad Šákir. 1995. *Musnadu l-imámi Ahmad ibn Hanbal*. Káhira: Dáru l-hadís.
- Ibnu l-Kajjim, Šamsuddín Muhammad ibn Abí Bakr al-Džawzíja a Ismet Purdić. 2006. *Riznica znanja*. Sarajevo: Bookline.
- Ibnu l-Kajjim, Šamsuddín Muhammad ibn Abí Bakr al-Džawzíja a ,Alí ibn Muhammad Dachíl (red.). 1408 h. *as-Sawá‘íku l-mursalatu r-raddu ,ala l-džahmíjati wa l-mu‘attala*. Rijád: Dáru l-‘Ásima.
- Ibn Kasír, Abu l-Fidá Ismá‘íl ibn Omar al-Kuraší. 1419 h. *Tafsíru l-Kur‘áni l-‘Azím*. Bejrút: Dáru l-kutubi l-‘ilmíja.
- Ibn Radžab, Zajnuddín ,Abdurrahmán ibn Ahmad. *Fathu l-Báří šarhu Sahíhi l-Bucháří*, vyd. 1996. Medína: Maktabatu l-ghurabá.
- Ibn Tajmíja, Takíjuddín Ahmad al-Hárání a Harmin Suljić. 2006. *El-Iman*, Rožaje: es-Sunne.
- Ibn Tajmíja, Takíjuddín Ahmad al-Hárání. 2006. *Fetve Tevhid Uluhija*. Sarajevo: Bookline.
- Ibn Tajmíja, Takíjuddín Ahmad al-Hárání a Harmin Suljić (překl.). 2006. *Veličanstveno pravilo u razlikovanju ibadeta sljedbenika islama i imana i ibadeta idolopoklonika i licemjera*. Rožaje: es-Sunne.
- Ibn ,Usajmín a Fahret Kadrić (překl.). *Unikatna značenja tevhida kroz prizmu Knjige tevhida*. Sarajevo: Orijent.
- Al-Kardáwí, Júsuf, Ahmed Adilović a Ahmed Hatunić (překl.). 2012. *Kako se odnositi prema časnome Kur‘anu*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Al-Kastalání, Ahmad ibn Muhammad. *Iršádu s-sáří Šarhu ,alá Sahíhi l-Bucháří*, vyd. 1323. Egypt: Matba‘atu l-kubrá al-Amíríja.
- Al-Kurtubí, Abú ,Abdulláh Muhammad ibn Ahmad ibn Abí Bakr, Ahmad Bardúní a Ibráhím Atfajš (eds.). 1964. *al-Džámí‘u li-ahkámí l-Kur‘án*. Káhira: Dáru l-kutubi l-misríja.

- Al-Kušajrī, ,Abdulkarīm ibn Hárún ibn Abdulmalik a Ibráhím Basjúní (red.). b. d. *Latáifu l-išárát*, b. m.: al-Haj'atu l-masríjatu l-'ámmatu lil-kitáb.
- Lášín, Músá Šáhín. 2002. *Fathu l-Mun'im Šarhu Sahíhi Muslim*, b. m.: Dáru š-šurúk.
- al-Máturídí, Abu l-Mansúr Muhammad ibn Muhammad a Madždí Báslúm (red.). 2005. *Ta'wílátu ahli s-sunna*. Bejrút: Dáru l-kutubi l-'ilmíja.
- Al-Máwardí, Abu l-Hasan ,Alí ibn Muhammad a Sajjid ibn ,Abdilmaksúd Ibn ,Abdirrahím (red.). b. d. *an-Nukatu wal-'ujún*. Bejrút: Dáru l-kutubi l-'ilmíja.
- Al-Mukbil, Omar ibn ,Abdulláh. (Kuduzović, Abdurrahman). 2015. *Pedeset Kur'anskih pravila*. Sarajevo: Orient.
- An-Nawawí, Abú Zakaríjáh Jahjá ibn Šaraf. *Al-Minhádžu Šarhu Sahíhi Muslim ibn Hadždžádž*, vyd. 1392 h. Bejrút: Dáru ihjá t-turási l-'arabí.
- Ar-Rází, Fachruddín Abú ,Abdilláh Muhammad ibn Omar ibnu l-Hasan ibnu l-Husajn. *Mafátíhu l-ghajb*. Vyd. 1420 h. Bejrút: Dáru ihja t-turási l-'arabíja.
- As-Sábúní, Muhammad ,Alí. 1997. *Safwatu t-tafásír*. Káhira: Dáru s-Sábúní.
- As-Sa'dí, ,Abdurrahmán ibn Násir a ,Abdurrahmán ibn Mu'allá Al-Luwajhík (red.). 2000. *Tajsíru l-Karími r-Rahmán fí tafsíri kalámi l-Mannán*. b. m.: Muassasatu r-risála.
- As-Sa'labí, Abú Ishák Ahmad ibn Muhammad ibn Ibráhím a Ibn ,Ášúr (red.). 2002. *al-Kašfu wal-baján ,an tafsíri l-Kur'án*. Bejrút: Dáru ihjá t-turási l-'arabí.
- As-Samarkandí, Abu l-Lajs Nasr ibn Muhammad ibn Ibráhím. 1993. *Bahru l-'ulúm*. Bejrút: Dáru l-kutubi l-'ilmíja.
- As-Sujútí, Džaláluddín ,Abdurrahmán ibn Abí Bakr. b. d. *Durru l-mansúr*. Bejrút: Dáru l-fíkr.
- As-Sujútí, Džaláluddín ,Abdurrahmán ibn Abí Bakr a Adnan Karim (překl.). 2016. *Secrets within the Order of Qur'an*. Birmingham: Daru l-Arqaam.

- Šaháta, ,Abdulláh Mahmúd (red.). 2002. *Tafsíru Mukátilin ibni Sulajmán*. Bejrút: Dáru ihjá t-turási l-islámí.
- Aš-Šinkítí, Muhammad Amín. 1995. *Adwáu l-baján fí idáhi l-Kur'áni bil-Kur'án*. Bejrút: Dáru l-fikr.
- Aš-Šawkání, Muhammed ibn ,Alí. *Fathu l-Kadír*, vyd. 1414. Damašek: Dáru l-kallimi t-tajjib.
- At-Tamímí, ,Abdurrahmán ibn Hasan ibn Muhammad ibn ,Abdulwahháb a Šukrija Ramić (překl.). 2001. *Knjiga tevhida i izvor radosti pravovjernih u realizaciji poziva vjerovjesnika i poslanika*. Sarajevo: Furqan.
- Az-Zamachšarí, Džárulláh Abu l-Kásim Mahmúd ibn ,Amr ibn Ahmad. *al-Kaššáfu an hakáiki ghawámidi t-tanzíl*, vyd. 1407 h. Bejrút: Dáru l-kutubi l-'arabí.
- Az-Zuhajlí, Wahba. 1418 h. *at-Tafsíru l-munír fí l-'akídati waš-šarí'at wal-manhadž*. Damašek: Dáru l-fikri l-mu'ásir.

Sekundární:

- Bajraktarević, Orhan. 2016. *Sarajevski uvod u arapsku filozofiju – kritika kritike filozofa*. Sarajevo: El-Kalem.
- Chittick, William C. 2016. „Služenje.“ In *Kembridžski priručnik islamske teologije*, vyd. Tim Winter, překl. Rusmir Mahmutćehajić, 209–226. Sarajevo: Forum Bosnae.
- Ferry, Luc. 2011. *A Brief History of Thought*. New York: Harper & Collins Publisher.
- Geertz, Clifford. 2000. *Interpretace kultur. Vybrané eseje*. Překl. Hana Červinková, Václav Hubinger a Hedvika Humlíčková. Praha: Sociologické nakladatelství – SLON.
- Izutsu, Toshihiko. 2002. *Etico-Religious concepts in the Qur'an*. Montreal: McGill University Press.
- Mujić, Munir. 2017. *Susret arapske logike i ,ilm-i kelama u arapskoj retorici*. Sarajevo: CNS.
- Paden, William. 1992. *Interpreting the Sacred. Ways of Viewing Religion*. Boston: Beacon Press.

Internetové zdroje:

www.tanzil.net

<http://islamweb.cz/koran/index.php>

www.sunnah.com

www.sunnah.one

Spomienka na profesora Jána Komorovského (rozhovor). 2012.

<https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20120321032&fbclid=IwAR33F28z8itYJIIK_zvDT9ZW4ta-Bj_BFsFRrwc7QXPAyAz2L-GlsVwieqpo> .

Tamir, Christine, Aidan Connaughton a Ariana Monique Salazar.

2020. *Connection between God and morality by religious affiliation*, k dispozíci na <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/20/global-religion-appendix-a-connection-between-god-and-morality-by-religious-affiliation/>